

РУСИНСЬКИЙ 2014 АЛЬМАНАХ

РУСИНСЬКИЙ АЛЬМАНАХ 2014

Составителі:

Др. Проф. Антоній Лявинец отв. редактор

Др. Маріанна Лявинец гл. редактор

Др. Степан Лявинец техн. редактор

Тел.: 36-1-303-38-52 E-mail: lavinec@freemail.hu

Позбрати матеріали допомогли:

**М. Алмашій, Й. Ботлік, О. Повч, М. Ортутай, Др. Я. Сабов,
Д. Поп, др. Т. Попович, М. Чубірко и Ю. Шипович**

Графічна убряда, преламованя: **Андрій Манайло**

**Вседержавного Общества Русинської Інтелігенції
имени Антонія Годинки,**

**Выдання Русинського Самоуправління Йозефвароша,
Русинського Самосправованя Будапешта
и Русинського Самосправованя Уйбуди**

Появленя видання пудпоровали:

Выдання подпоровало ся грантом Міністерії Людських ресурсув

РА: NEMZ-KUL-14-0619

**Русинські Самосправованя VI, XIV и XVI районув Будапешта,
Русинські Самосправованя Пийча и Ваца.**

Печать: AMG experts Bt.

Тираж: 1000 фалатув

HU ISSN: 1788-9359

*R***RUSZIN ALMANACH** **2014**

Szerkesztők:

Dr. prof. Lyavinecz Antal felelős szerkesztő
dr. Lyavinecz Marianna főszerkesztő
dr. Ljavinyec Sztjepán technikai szerkesztő
Tel.: 36-1 303-38-52 E-mail: lavinec@freemail.hu

Grafikai szerkesztés, tördelés: **Manajló András**

**A Hodinka Antal Országos Ruszin Értelmiségi Egyesület,
a Józsefvárosi Ruszin Kisebbségi Önkormányzat,
Fővárosi Ruszin Önkormányzat és Újbuda Ruszin Önkormányzat
közös kiadványa**

Kiadvány Emberi Erőforrás Minisztériuma pályázati támogatásával készült.
Emberi Erőforrások Támogatáskezelő: PA: NEMZ-KUL-14-0619

**A kötet megjelenését
Budapest VI, XIV és XVI ker. Ruszin Önkormányzatok,
illetve Váci és Pécsi Ruszin Önkormányzatok
támogatták**

Kivitelezés és nyomda: AMG experts Bt.
Példányszám: 1000 db.
HU ISSN: 1788-9359

**МАТЕРІАЛИ НАУЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПОСЯЧЕНОЇ ЧЕСТОВАНЮ ПАМ'ЯТИ
АКАДЕМІКА АНТОНІЯ ГОДИНКИ**

Hodinka Antal
és az orosz Szent László-legenda
Zoltán András

Hodinka Antal (1864–1946) sokoldalú tudományos munkásságának nagyszabású emlékművet állított Udvari István 1993-ban a Hodinka-koferencia megrendezésével és a Hodinka-emlékkönyv kiadásával (Udvari 1993), amelyben érthető módon Hodinkának a ruszin történelemre, nyelvre és művelődésre vonatkozó kutatásai részesültek kitüntetett figyelemben. Érdemes azonban felhívni a figyelmet Hodinka Antal orosz és szerb vonatkozású kutatásaira is. Ezek terjedelme szerényebb ugyan a ruszin tárgyú műveknél, de Hodinka számos megfigyelése jóval megelőzte korát. Így például az orosz szakirodalomban még a XX. század második felében is az a nézet uralkodott, hogy az orosz oklevelek jellegzetes kezdő formulája — *Се азъ князь...* — a bolgárból származik (Durnovo 1927/1969: 94–95, Uluchanov 1972: 98). Hodinka Antal azonban már a XIX. század végén arra figyelmeztetett, hogy „míg [az oroszok] a könyveket a bulgárok és szerbek közvetítésével kapták, az oklevelek formáit közvetlenül magoktól a görögöktől nyerték” (Hodinka 1891–1892, 1: 543). Ez a mintegy odavetett mondat, amely mögött azonban széles körű tájékozottság rejlett, a XX. század vége felé nyert bizonyítást azzal, hogy sikerült kimutatni az orosz formula strukturális rokonságát a bizánci magánoklevelek kezdő formuláival (Zoltán 1987; vö. Zoltán 2014: 21–22), s ez a felismerés csak most, a XXI. század elején kezd teret nyerni az orosz szakirodalomban is (vö. Čašćina 2009: 324).

Hasonló éleslátással, mindössze egy lábjegyzetben fejtette meg Hodinka Antal annak a legendának az eredetét, amelyen több neves orosz történész és filológus is dolgozott korábban. Ez a szöveg „Az istentelen Batu kán magyarországi megöletése” (Убиение нечестиваго царя Батия въ Угрехъ) címmel az 1247. év eseményei közé illesztve olvasható az orosz krónikákban (pl. PSRL 7: 157–159, 10: 135–136, 15: 394–395, vö. Hodinka 1916: 463–483; PSRL 25: 139–141, Gorskij 2001: 218–221). A történet arról

szól, hogy Batu kán, miután feldúlta és leigázta az orosz fejedelemségeket, Magyarország ellen fordult, az országot feldúlta, lakóit megölte vagy foglyul ejtette, majd a Magyarország közepén elhelyezkedő Nagyvárad alá érkezett (до самого великаго Варадина града Угорьскаго). Az ország uralkodója akkor egy bizonyos László király (краль Власловъ) volt. A magyarok eredetileg az ortodox kereszténységet vették fel a görögöktől, de mivel nem tudtak időben írásbeliséget teremteni a saját nyelvükön, a közelükben lévő római katolikusok rákényszerítették őket arra, hogy az ő eretnokságukat kövessék. László király is a római hitet követte egészen addig, míg el nem jött hozzá Szent Száva szerb érsek, aki titokban a görög hitre térítette, s ő adta neki a Vladislav nevet is. László király a tatároktól körülvárt Nagyváradon nem tudta összegyűjteni a seregét, napjait imával és böjtöléssel töltötte a vár közepén emelkedő oszlopon. Innen meglátta, amint a hozzá igyekvő névéért a tatárok elfogták és Batu elé vezették. Fohászkodni kezdett, majd isteni sugallatra leszállt az oszlopról, ott találta felnyergelt lovát és harci szekercéjét, maroknyi hívével kitört az ellenségre és megfutamtotta a tatárokat. Batu a király nővérét magával ragadva menekült, de a király utolérte és megölte. Egyes ottani lakosok szerint az elrabolt hercegnő menekülés közben elrablóját, Batut segítette, ezért a király mindkettőjüket megölte. A csodás győzelem emlékére László királynak lovas szobrot állítottak azon az oszlopon, s ez a szobor még ma is áll.

A legenda ilyen formában kizárólag az orosz forrásokban van meg, a déli szlávoknál ismeretlen (Ključevskij [1871] délszláv népi előzményeket feltételezett, de ilyenek nincsenek.) Megjegyzendő, hogy a Batu megöléséről szóló történet ugyan az évkönyvekben a tatárjárás eseményei közé van beiktatva, azonban csak azok az évkönyvek tartalmazzák, amelyek a XV. század végén keletkeztek.

A nyugat-európai közönséggel a Habsburg Birodalom követeként Oroszországban járt Siegmund von Herberstein ismertette meg, aki röviden összefoglalta a történetet először 1549-ben Bécsben latin nyelven, majd 1557-ben ugyanott német nyelven megjelent útleírásában. A latin verzió az 1556. évi harmadik latin nyelvű kiadás alapján: „Hunc Bathi, annales referunt, ab Vulaslavu Hungarorum rege, qui post baptismum Vuladislausdictus, inque divorum numerum relatus est, occisum fuisse in Hungaria. nam cum regis sororem, quam in regni depopulatione forte nactus fuerat, secum abduxisset, rexque & sororis pietate, & indignitate rei commotus, hunc insecutus fuisset: impetuque in Bathi facto, cum soror arreptis armis, adultero contra fratrem auxilio esset: iratus rex, sororem una cum Bathi adultero interfecit. Haec gesta sunt anno mundi 6745”. A német változat: „Disen Bathi sol ain Khünig zu Hungern Wlaslaw und nach der Tauff Ladislaus genant wardt / der auch geheilligt sein solt / als derselb Bathi in Hungern khriegt / des Khünigs schwester hingefürt / und der Khünig den

ereilt / sein Schwester des Bathi wehr erwünscht / und wider den Brueder gefochten / also die baide / der Bathi und des Khünigs schwester erschlagen worden” (Herberstein2008: 392–393).

Mint látható, a történet a tényeket illetően minden hitelességet nélkülöz, hiszen Batu nem 1247-ben Nagyváradnál a magyar király keze által halt meg, hanem 1255-ben odahaza, az Arany Horda székhelyén reumában hunyt el, nem is szólva arról, hogy Batu Magyarország elleni támadása, a tatárjárás nem 1247-ben, hanem 1241-ben volt, s a magyar király ebben az időben nem valamelyik László, hanem IV. Béla volt. A történet koholt jellegére már N. M. Karamzin (1816–1829, 4, примеч. 84) felhívta a figyelmet. Ennek ellenére még mindig akadnak történészek, akik hitelt érdemlőnek tartják az évkönyvekben olvasható történetet (vö. Počekaev 2006, § 28).

Már Karamzin (i. h.) világosan látta, hogy az elbeszélés szerzője tulajdonképpen Szent Lászlóról beszél, aki a XII. század végén halt meg, s így természetesen nem vehetett részt a tatárjárás eseményeiben. Szent Száva nem téríthette meg, mert ő meg jóval László után élt. IV. Béla sem tudta megvédeni Nagyváradot, Batu a várost 1241-ben bevette.

Az orosz kutatásban később — de még Hodinka előtt — Sergej Solov'ev foglalkozott a legenda forrásával, s azt a feltevést kockáztatta meg, hogy a történet magva valós esemény emlékéét őrzi, mégpedig a tatárok 1241. évi morvaországi betöréséét, amelynek során egy Olmütz (Olomouc) melletti csatában Jaroslav Šternberk vajda állítólag megölte Kublaj kán fiát (Solov'ev1854/2001: 840; 935, 664. lj.). A nagy orosz történész még nem tudta, hogy az esemény emlékéét őrző költői mű az egész úgynevezett Königinhofi kézirattal (Rukopis královédvorský) együtt közönséges hamisítvány, s ilyen csata nem is volt, sőt Jaroslav is költött figura. Solov'ev „eredményét” kritikátlanul átvette a Hodinka által is idézett Ikonnikov (1891–1908, 2/2: 1784–1785).

Hodinka Antal a Batu kán megöletéséről szóló orosz történettel akkor találkozott, amikor a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának a megbízásából „Az orosz évkönyvek teljes gyűjteménye” (PSRL) addig megjelent köteteiből kigyűjtötte és magyarra fordította a magyar vonatkozású részeket. Könyvének II. A) és II. B) mellékletében („A černigovi Mihály megöletéséről és a Batu haláláról szóló szövegek”) négy különféle évkönyv szerinti változatát közli a történetnek orosz eredetiben és párhuzamos magyar fordításban (Hodinka 1916: 458–483). Kommentárjaiban átveszi Ikonnikovtól a szerző személyére vonatkozó nézetet, miszerint a művet az ismert Pachomij (? – 1484 után) szerb eredetű szerzetes alkotta és illesztette be az évkönyvbe, ugyanakkor helyre is igazítja Ikonnikovot: „hanem abban téved Ikonnikov és forrása, Veselovski, ha azt mondják, hogy: въ основѣ этого сказанія лежитъ истинное событие — поражение татаръ при осадѣ Ольмюца чеш. воев. Яр. Штернбергскимъ, mert a mondában Pachomikus [sic!] barát a mi sz. László mondánkat

át" (Hodinka, 1916: 282), vagyis rámutat a történetnek a hamis Kíniginhofi kézíratra alapozott eredetét valló nézet tarthatatlanságára, s egyben rávilágít arra, hogy a Batu megöletéséről szóló történet nem más, mint a magyar Szent László monda átdolgozása. Az idézett szövegbe Hodinkánál valószínűleg elírás folytán került Veselovskij neve, az idézett helyen Konnikov egyértelműen Solov'evra hivatkozik.

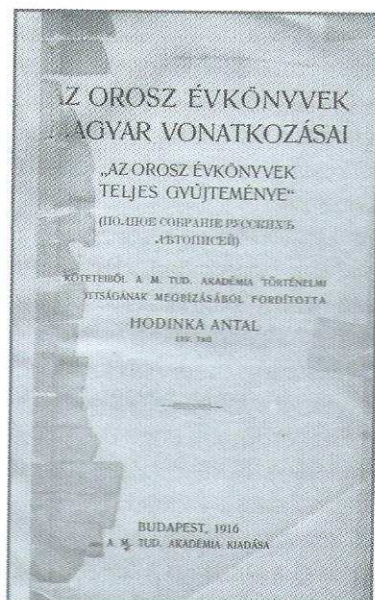
Az orosz kutatásban érdekes módon ugyancsak 1916-ban tisztázódott a történet eredete, mégpedig Sergej Rozanov tanulmányában. Rozanov rámutat a Batu haláláról szóló orosz történet, valamint a Szent Lászlóról és a leányrabló kunról szóló magyar népi monda hasonlóságáról. Szerinte is kétségtelen, hogy a szerb Szent Száva beleszövése a történetbe olyan szerb szerzőre mutat, aki ismerte a magyarországi viszonyokat és személyes élményei lehettek Nagyváradról, de nem látja bizonyítotttnak, hogy ez éppen a szerb Pachomij szerzetes lett volna (Rozanov 1916). Nem kétséges, hogy Rozanov Hodinkától függetlenül jött rá a Szent László legendával való egyezésre, hiszen az I. világháború közepén két egymással hadban álló országban dolgozó tudósoknak módjuk sem lett volna egymás műveit megismerni.

Magyar részről az orosz szöveggel Perényi József foglalkozott még. Ő Rozanov nyomán indult el, de az orosz kutatók többségi véleményét magáévá téve Pachomij szerzősége mellett foglalt állást. Biztosra vette, hogy ez a Pachomij volt 1442 körül mind a Chronograf című történeti mű, mind pedig benne a Szent László-legenda szerzője, illetve kompilátora (Perényi 1955: 231–234). A Chronografban azonban a legendának csak egy erősen lerövidített változata olvasható (PSRL 22:400–401), amely ide már az orosz évkönyvekben olvasható részletesebb változat átdolgozásaként került be (vö. Tvorogov 1975:177), tehát az évkönyvirodalomban már elterjedt szöveg átdolgozása. Nem valószínű, hogy Pachomij a saját művét lerövidítette volna, tehát nem valószínű, hogy a rövidebb és a bővebb változat szerzője azonos; ráadásul semmi bizonyítékunk sincs arra, hogy az 1490-es években, amikor (vagy legalábbis ennél nem korábban) az orosz Chronograf keletkezett (Klöss 1971), Pachomij még egyáltalán életben lett volna (vö. Radojičić 1957: 245–246; Bori 1971: 7–30). Téves információn alapul Đ. Sp. Radojičićnak (1957: 245) az a Bori Imre (1971: 27) által is átvett megállapítása, hogy a szerzőnek 1474 előtt kellett Nagyváradon járnia, mert a Kolozsvári testvérek nevezetes Szent László-szobrát a törökök 1474. évi betörésük során megsemmisítették; a szobor ugyanis csak 1660-ban pusztult el, amikor a török a várost elfoglalta

Ogadai Khan

(vö. Művészeti Lexikon 1981,2: 668).

Mindezek alapján nincs semmi akadálya annak, hogy a magyar–szerb Szent László-legenda oroszországi megjelenését is az 1480-as évekre tegyük és Mátyás király és III. Iván diplomáciai kapcsolataival hozzuk összefüggésbe. Szerzője nyilvánvalóan magyarországi szerb volt, s a szöveg Hodinka Antal (1916: 483) által is észrevett szerbizmusai arra vallanak, hogy eredetileg szerbül íródott, akárcsak a szintén diplomáciai úton Oroszországba került Drakula-történet is (Zoltán 2014: 191–194). Az orosz kutatás főiránya ugyan az Athosz-hegyről érkezett szerb Pachomij szerzetest tartja a mű szerzőjének (vö. Prochorov 1989), de elég sok érv szól amellett, hogy kellett lenni egy másik szerb

szerzőnek is, aki (vagy akinek a szövege) Magyarországról került Oroszországba a XV. század végén. A Batu haláláról szóló történet mintegy kapóra jött Moszkvában, amikor a tatár hódítóktól való végleges felszabadulás volt éppen napirenden (Strachov 2014). Így épült be a magyarországi szerb szerző műve az orosz évkönyvirodalomba: Szent László vitézsége az orosz keresztényeket buzdította harcra a „pogány” tatárok ellen.

Hivatkozott irodalom:

- [Čaščina] Чашина Е. А. О некоторых особенностях языкового состава жалованных грамот Московской Руси XV–XVII вв. // Преподаватель XXI век 2009,2: 322–327. (—03.01.2015)
- Bori Imre 1971. A szerb Szent László-legendáról. // Bori Imre, Irodalmak — kölcsönhatások. Kapcsolattörténeti tanulmányok.
- [Durnovo] Дурново Н. Н. 1969. Введение в историю русского языка. [Изд. 2-е]. Москва: Наука [Изд. 1-е: Brno: Filosofická fakulta, 1927].
- [Gorskij] Горский А. А. 2001. «Повесть о убиении Батия» и русская литература 70-х гг. XV века. // Горский А. А. (ред.) Средневековая Русь. Т. 3. Москва: Индрик. — С. 191–221.
- [Herberstein] Герберштейн С. 2008. Записки о Московии. В двухтомах. Том 1. Латинский и немецкий тексты, русские переводы с латинского А. И. Малеина и А. В. Назаренко, с ранненоверхненемецкого А. В. Назаренко. Подред. А. Л. Хорошкевич. Москва: Памятники исторической мысли (http://publ.lib.ru/ARCHIVES/G/GERBERSHTEYN_Sigizmund/_Gerbershteyn_S..html#001 — 09.01.2015).

- Hodinka Antal 1891–1892. A szerb történelem forrásai és első kora. 1–3. // Magyar Történelmi Társ 39 (1891) 529–558; 40 (1892) 42–58, 209–225.
- Hodinka Antal 1916. Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Budapest: MTA (—)
- [Иконников] Иконников В. С. Опыт русской историографии. 1891–1908. Т. 1. Кн. 1–2, Т. 2. Кн. 1–2. Киев: Тип. Имп. Ун-та св. Владимира.
- [Karamzin] Карамзин Н. М. 1816–1829. История государства Российского. Т. 1–12. Санкт-Петербург: Тип. И. Греча.
- (http://rvb.ru/18vek/karamzin/4igr/01text/02prim/vol_04.htm#c81 — 04.01.2015)
- [Kljuchevskij] Ключевский В. О. 1871. Древнерусские жития святых как исторический источник. Москва. (http://az.lib.ru/k/kljuchewskij_w_o/text_1871_zhitiya.shtml)
- [Kloss] Клосс Б. М. 1971. О времени создания русского Хронографа. // Труды Отдела древнерусской литературы 26: 244–255.
- [Perényi] Перени Й. 1955. Легенда о святом Владиславе — в России. // Studia Slavica Hung. 1: 227–244.
- Művészeti Lexikon 1981. 2. kiadás. 2. kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- [Počekaev] Почекаев Р.Ю. 2006. Батый: Хан, который не был ханом. Москва: АСТ, АСТ Москва, Евразия. (http://oldevrasia.ru/library/R-YU--Pochekaev_Batyuy--KHan--kotoryuy-ne-byt-khanom/ — 03.01.2015)
- [Prochorov] Прохоров Г. М. 1989. Пахомий Серб (Логофет). // Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. 2 (вторая половина XIV – XVI в.). Ч. 2: Л–Я / Отв. ред. Д. С. Лихачев. Ленинград: Наука
- (<http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4505> — 09.01.2015).
- [PSRL] ПСРЛ = Полное собрание русских летописей 1–41. Санкт-Петербург–Москва, 1841–2001.
- [Radojčić] Радојичић Ћ. 1957. Стара српска књижевност у Средњем Подунављу (од XV до XVIII века) // Годишњак филозофског факултета у Новом Саду 2: 239–270.
- [Rozanov] Розанов С. П. 1916. Повѣсть объ убіеніи Батыя. // Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи наукъ 21/1: 109–142.
- [Sokolov] Соловьев С. М. 2001. История России с древнейших времен 1054–1462. Кн. II. Москва: АСТ; Харьков: Фолио [Изд. 1-е: 1854].
- [Strachov] Страхов А. Б. О духовно-политических смыслах «Слова об убиении злочестивого царя Батыя» // Историческое образование № 2, 2014 (http://www.religion.in.ua/zmi/foreign_zmi/25864-o-duxovno-politicheskix-smyslax-slova-ob-ubienii-zlochestivogo-carya-batyua.html — 28.12.2014)
- [Tvorogov] Творогов О. В. 1975. Древнерусские хронографы. Ленинград: Наука.
- Udvari István szerk. 1993. Hodinka Antal emlékkönyv: Tanulmányok Hodinka Antal tiszteletére. Nyíregyháza: BGYTKF Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.
- [Uluhanov] Улуханов И. С. 1972. О языке Древней Руси. Москва: Наука.
- Zaliznjak A. 1987. Се азъ... К вопросу о происхождении начальной формулы древнерусских грамот. — In: Russian Linguistics 11: 179–186.
- Zaliznjak A. 2014. Interslavica: Исследования по межславянским языковым и культурным контактам. Москва: Индрик.